

Милоднинг 1290-1326 йилларида хукмронлик килган Усмон Биринчи усмонлилар (Гарбда оттоманлар дейишади) давлатининг асосчиси хисобланиб, унинг номини турклар хозир ҳам хурмат билан тилга олишади. У ўз халкини буюклик даражасига кўтаришни орзу киларди. Салжукийлар ва гурийлар кўлга киритган ютуқларни яхши билган Усмон «нега менинг халким ҳам шундай улуг такдирга арзимас экан», деб ўйларди. Унинг олдида турган асосий вазифа Византия империясини тор-мор келтириш эди. У Гарбга ўз империяси сифатида карамокчи бўларди, бунга эришмок учун эса халкига куч-кувват ато этиши зарурлигини яхши биларди. У византияликларни енгиб, ҳеч бўлмаганда уларнинг Кичик Осиёдаги истехкоми – кўхна Бурса шахрини ёки Никодемияни забт этиши, кейинчалик кичикрок мустакил бир амирликка эга бўлиб олгач, Мармара денгизи оркали Триест таянч нуктасини кўлга киритиши даркор эди.

Усмон ўгли Ўрхон билан биргаликда ана шу мақсадларнинг ҳаммасига эриша олди. Саргузашт ишкибози бўлган кўпгина мусулмонлар, савдогарлар, ҳатто яҳудийлар унга келиб кўшилишди. Улар мададидан куч-кувватга тўлган Усмон византияликларга қарши бир неча урушлар олиб бориши натижасида Мелангнор шахрини забт этди ва унга Каржахисар номини бериб, ўз пойтахтига айлантирди. Сўнгра муҳим Бурса қалъасини камал қилдики, бу шаҳар 1326 йили, яъни унинг вафоти йили таслим бўлди.

Кичик бир давлатга амир бўлган Усмон ўзини мустакил деб эълон қилиб, жонажон туркларини буюк мақсад сари бошлаб борди. Уларга қурашиш ва қахрамонона ҳаракатлар қилишни васият этди. Унинг ўрнини Ўрхон Биринчи эгаллади ва у 1326-1359 йилларда тахт тепасида турди. Ўрхон Биринчи отаси Усмоннинг жасадини катта дабдаба билан Бурса кўргонидаги черковга дафн эттирди. Шундан буён масжидга айлантирилган бу иморат турк султонларининг дахмаси бўлиб қолди. Ўрхон Никодемияни босиб олиб, у ерда биринчи турк мактабини очди. Ажойиб фазилатлари билан яхши маълум Довуд Кайсарий унга раҳбар этиб тайинланди.

Ўрхон отаси аъъаналарини давом эттириб, 1330 йили Филокрин яқинида византияликларга зарба берди. Шаҳарни эгаллаб, у ерда мактаблар ҳамда саноат қорхоналарини очдирди. Миллатнинг ҳақиқий бунёдқори сифатида у барча эски юнон билимгоҳларини сақлаб қолди: уларни Ислон тартиб-қоидаларига мослаштириб, ўзиники қилиб олди. Қўшинларини қайта қуриб, ғоят истеъдодли додхоҳ Жондорли Хайриддин Пошшони уларга бош қилиб қўйди. Деярли бутунлай отлик аскарлардан иборат турк қўшинлари учун янгича пойабзал қийишни урфга киритди.

«Жоннисорлар» деб номланган ҳарбий қисм ташкил қилдики, у кейинчалик шон-шавкати ҳамда чексиз садокати жихатидан турк қўшинларида энг яхши қисмга айланди. Дастлаб қарам наслоний ўлкаларнинг фарзандлари ҳам улар сафига олиниб, алоҳида имтиёзли шароитларда таълим берилди. Бу йигитларнинг кўпларидан машҳур додхоҳлар етишиб чиқди, уларнинг ҳаммаси мусулмон саналарди. Султонга мутаассибларча содик қишилардан ташкил топган бу қисм махсус қўшин сифатида донг таратди. Жоннисорлар қарийб уч юз йил мобайнида етакчилик қилиб, кейин айланиб кетишди.

Бу даврга келиб Византия империяси анча қичрайиб қолганди. Аввалига салжукийлар, сўнгра усмонлилар византияликларни Кичик Осиёдан суриб чиқаришди. Жануби-шарқий Овруподаги Византия императорининг давлати сербларнинг куч-қудратга тўлиб қелаётган давлати томонидан қулатилди. Булгорлар ҳам ҳужумга ўтишди. Улар Венетсия давлатини, Генуя ва Эгей денгизидаги бир неча оролни эгаллашди.

Ана шундай бир пайтда император Андроникус Учинчи вафотидан кейин (1331 йил) унинг беваси Анна император хоним бўлиб қолди. Кантакузин исмли кимса эса унга муваккат васийликни зиммасига олди. Тез орада улар ўртасида келиб чиққан низо натижасида, Кантакузин Ўрхон Биринчи билан иттифок тузarkan, унинг кизи Теодорага уйланиб, эвазига вақтинча олти минг кишилик қўшин ажратиб беришни илтимос қилди. Кантакузин турк отлик аскарлари ёрдамида Аннани енгиб, ўз рафикаси билан биргаликда императорликка қўтарилди.

Тўрт йил ўтиб, 1349 йили серблар Византияга қарши қўлга қурол олганларида император Константинопол маликаси билан биргалашиб, иккинчи бор турк қўшинларини ёрдамга чақирди. Ўрхон яна йигирма минг отлик ва пиёда аскарлари билан мададга келди. Тўрт йилдан кейин Кантакузин император хоним Аннанинг балогатга етган ўгли Жон Палеолугос билан жанжаллашиб қолиб, тагин қайнотасидан қўмақ сўрашга мажбур бўлди. Бу гал у Ўрхонга мамлакатнинг Халлеспонта деб аталган Оврупо қисмидаги Тзимпе қалъасини ишониб топширди. Ўрхон ўз ўгли Сулаймонга ваколат бериб, қучли ҳарбий қисм билан шу қалъага жўнатди. Тадбиркор йигит Сулаймон қилзилди сабабли Галлиполи қалъаси қайрон бўлганидан фойдаланиб, уни ҳам эгаллади. Кантакузин бунга норозилигини баён қилганида Ўрхон тез-тез қўрсатилиб турилган ёрдам олдида шу ҳароба қалъа арзимаган нарсаси, деган фикр билдирди. Бундай муомала асло маъқул тушмаган император тўполон қўтариб, насларини дўстлари – серб ва булгар қиролларидан ёрдам сўраганида улардан рад жавобни олди.

Бу воқеа византияликларнинг Кантакузинга нисбатан қазабини аланга олдириб юборди. Уни сотқинликда айблашиб, тахтдан қўчирилганга мажбур қилишди. Фурсатдан фойдаланиб, Жон Палеолугос турклар қалъани тарқатишлари учун жон қўйдирди, лекин унинг бу режаси қўйиб қолди. Чунки турклар у ерда маҳкам ўрнашиб олишган эди. Улар ҳозир ҳам шу ерда муқим яшаб қелишяпти.

Сулаймон отидан йиқилиб қасо қилганида Ўрхон жуда қаттиқ қўйинди. Унинг ўзи сеvimли ўғлидан бир йил кейин, 1359 йили вафот этди. У яхши раҳнамо, буюк ташкилотчи, ажойиб маъмур ва миллатнинг вужудга қилишида ҳақиқий бош бўлган киши эди.

Инглизчадан Жамолиддин ХАМДАМ ва Шариф ХОЛМУРОД таржимаси